

IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA

UDK: 070 "Sarajevski list" (497.6) "1914/1918"
Izlaganja sa naučnih skupova

PRVA GODINA PRVOG SVJETSKOG RATA: DŽEMALUDIN EF. ČAUŠEVIĆ NA STRANICAMA SARAJEVSKOG LISTA*

Amir Duranović
Filozofski fakultet Sarajevo

Apstrakt: U ovome radu autor analizira pisanje "Sarajevskog lista" sa posebnim fokusom interesovanja na široku društvenu aktivnost reisu-l-uleme Džemaludina ef. Čauševića na početku Prvog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Džemaludin ef. Čaušević, islam, muslimani, "Sarajevski list", Prvi svjetski rat

Abstract: In this paper the author analyses the writings of Sarajevski list paying special attention to the broad social activities of Grand Mufti of Bosnia Džemaludin Čaušević at the beginning of the First World War in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Džemaludin Čaušević, Islam, Muslims, Sarajevski list, First World War

Početak XX stoljeća štampa je postala potrošna roba, proizvod koji se masovno i svakodnevno kupovao, a u zapadnim – industrijaliziranim zemljama – kao i u svim drugim zemljama – stepen razvijenosti štampe ostao je neposredno zavisao od ekonomskih i socijalnih prilika jednog društva. Istovremeno, štampa je tada bila je-

---

* Referat pročitan na Međunarodnoj konferenciji "Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918". Sarajevo: Filozofski fakultet, 30-31. mart 2009. godine.

dino stvarno sredstvo kolektivnog informisanja, kao i mjerilo stepena razvoja političke kulture. Osnovni razlozi napretka ostvarenog u oblasti štampe, u odnosu na prethodni period, mogli bi se svrstati u nekoliko grupa: rastuća urbanizacija, demokratizacija političkog života, širenje obrazovanja i obavezno školovanje, razvoj prijevoznih sredstava i telegrafskih veza te time i širenje informativnog polja novina, kao i prateće povećanje broja čitalaca.² Vremenom su izvještaji sa terena postali redovnom rubrikom u dnevnoj štampi.

Prvi svjetski rat bio je za štampu od ogromnog značaja budući da je umnogome izmijenio svakodnevni život novina. Informacije o ratnim operacijama punile su stupce u dnevnim novinama, a te su informacije ponajviše zanimale čitalačku publiku. Istovremeno, veliki broj senzacionalističkih informacija plasiran je putem štampe na način da se i najstrašnije vijesti prikazuju na optimistički način sa jednim ciljem – održavanjem visokog morala kod stanovništva. Posredstvom štampe ponovo je bila oživljena snažna moć propagande.³

Sve vrijeme svoga postojanja, a u ratnim uvjetima naročito, štampa je bila idealno sredstvo za mobiliziranje masa i širenje ideja koje su u datom trenutku bile od naročite važnosti. U tom smislu, analizirati pisanje jednog lista o aktivnostima vodećih političkih ili religijskih lidera čini se izuzetno vrijednim. Osobito je to važno imalo se na umu činjenica da je, u našem slučaju, čin Sarajevskog atentata, tumačen kao teroristički čin, služio kao osnova za značajnu mobilizaciju masa. Konačno, moguće je ustvrditi kako je čin atentata korišten kao povod za masovnu mobilizaciju etničkih zajednica, u čemu prednjače političke elite svake od njih.⁴

Pitanje Sarajevskog atentata od 28. juna 1914. godine i danas je predmet kontraverznih tumačenja na način kao što su i prve reakcije na sam čin bile kontraverzne i dijametralno suprotne. Ipak, ubistvo prijestolonasljednika i njegove supruge ima i svoju specifičnost: činjenicu da je taj akt, iako iz različitih perspektiva tumačen kao akt terorizma ili herojstva, svijet odveo u neizvjesnost višegodišnjeg rata. Sam atentat, kao i način na koji je izveden, bio je tematski okvir veoma zavidnog broja historioografske literature.⁵

Osim zvaničnih reakcija koje snažno i odlučno osuđuju ubistvo, uvid u reakcije koje je moguće pratiti kroz onovremenu štampu omogućava saznanja o raspoloženju i odnosu bosanskohercegovačkog stanovništva prema navedenom događaju. I dok s

---

² Pjer Alber, *Istorija štampe*. Beograd: Plato – Zemun: XX vek, 1998, 55-60.

³ Isto, 77-78.

⁴ Husnija Kamberović, Ubojstvo Franza Ferdinanda u Sarajevu 1914. – Devedeset godina poslije. Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju, 2005, br. 34, 13-22.

⁵ Isto, 15.

jedne strane pratimo reakcije srpskog stanovništva, koje u dobroj mjeri obiluju veseljem, ponašanje druga dva bosanskohercegovačka naroda istovremeno ukazuje na žalost, ali i ljutnju. Stoga se njihov odnos prema ubistvu kreće od masovnih demonstracija, kojima ni nasilje nije strano, do mirnih i dostojanstvenih protesta, kao i molitvi u džamijama i katoličkim crkvama.⁶

***

Predmet naše analize jesu aktivnosti i širi društveni angažman koji je poduzimao reisu-l-ulema Mehmed Džemaludin ef. Čaušević tokom prve godine ratnih dešavanja. Cilj je, dakle, utvrditi sva područja reisovog djelovanja koja su evidentirana na stranicama *Sarajevskog lista*, te im odrediti širi kontekst i historijski značaj.

Iako je o reisu Čauševiću napisan zavidan broj bibliografskih jedinica nejednake vrijednosti, vrijedi napomenuti da je do sada najviše osvjetljena njegova uloga vjerskog lidera i značajnog vjerskog reformatora.⁷ Ipak, za očekivati je da ovoj ličnosti bude posvećena jedna posebna biografija koja bi obuhvatila sve segmente njegovog javnog angažmana.

Mehmed Džemaludin Čaušević rođen je u Arapuši kod Bosanske Krupe 28. decembra 1870. godine. Četiri godine je proveo u Bihačkoj medresi učeći pred uglednim muderisom i muftijom hadži Mehmedom Sabitom ef. Ribićem. Godine 1887. Čaušević odlazi u Istanbul na dalje školovanje, u kome će ostati sve do 1903. godine, do završetka Mektebi hukuka (Pravnog fakulteta). U Bosnu i Hercegovinu, odnosno u Sarajevo, prvi put se vraća, i to nakon dužeg vremena, 1902. godine. Tu boravi cijeli ramazan, držeći predavanja u Begovoj džamiji. Specifičnim načinom izlaganja i aktuelnošću tema, vrlo brzo se nametnuo kao izuzetno dobar govornik, što nam je, sa aspekta teme koju predstavljamo, jako važno. Carskim rješenjem od 27. oktobra 1913. godine Džemaludin Čaušević imenovan je za reisu-l-ulemu za Bosnu i Hercegovinu. Svečano ustoličenje bilo je 26. marta 1914. godine u Carevoj džamiji u Sarajevu.⁸ Prethodno je Hodžinska kurija Čauševića izabrala za reisu-l-ulemu.⁹

---

⁶ Isto, 16.

⁷ Enes Karić i Mujo Demirović (prir.), *Reis Džemaludin Čaušević Prosvjetitelj i reformator*. Sarajevo: Ljiljan [etc.], 2002, 2 sv. (Dalje: Karić i Demirović, *Reis Čaušević*); Enes Karić, *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX stoljeća I*. Sarajevo: El-Kalem, 2004.

⁸ Ferhat Šeta, *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. do 1991. godine*. Sarajevo: 1991, 33-36.

⁹ Omer Nakičević (prir.), *Istorijski razvoj institucije Rijaset*. Sarajevo: 1996, 26.

***

Prateći između ostalih i aktivnosti reisu-l-uleme Džemaludina Čauševića, *Sarajevski list* je prvog dana poslije atentata objavio zajedničku izjavu reisa Čauševića i Šerifa Arnautovića u kojoj je izražena kolektivna žalost svih muslimana zbog nemogućnosti da "svojim životima sačuvaju dragocjeni život Prejasnih članova naše uzvišene vladalačke kuće"¹⁰. Istoga dana je objavljeno i vanredno izdanje *Sarajevskog lista*, u kojem Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu objavljuje Prijeki sud, čime je uvedeno vanredno stanje u Bosni i Hercegovini.¹¹

Javni istupi reisa Čauševića nastavljani su i u prvim danima mjeseca jula. Njegovom telegramu, kojim izražava saučešće vladarskoj porodici u "ime ulema medžlisa, te svih vjerskih službenika Bosne i Hercegovine", pridružuje se i Jeni Misbah.¹² Širenje nezadovoljstva zbog atentata izazvalo je masovne proteste i napade na srpsku imovinu, što je reis Čaušević oštro osudio upravljajući svoju poslanicu prema muslimanima koje opominje na "red i mir i čuvanje dobara svojih susjeda".¹³ Već narednog dana car i kralj Franz Josef je svojeručnim pismom izrazio duboku zahvalnost svima koji se "zasvjedočenom vjernošću i odanošću okupiše oko moga prijestola".¹⁴ S ciljem izražavanja podrške prema Monarhiji i vladaru, u sarajevskoj Carevoj džamiji održana je zajednička molitva za "Njegovo Veličanstvo, cara i kralja povodom zločinačkog atentata". U masi okupljenih vjernika bile su prisutne i značajne ličnosti političkog i vjerskog života, među kojima se ističu: N. Mandić, T. Zuručić, S. Bašagić, Š. Arnautović, F. Ćurčić, D. Petrović, Avram D. Salom, turski generalni konzul Resul efendi. Prije učenja dove reis Čaušević se obratio prisutnima govorom:

"Braćo muslimani!

Svaki od vas muslimana zna da se u našem gradu dogodilo jedno zlodjelo, koje je ispunilo sve čestite ljude cijeloga svijeta tugom i koje je zadalo najdublju bol ocu sviju nas, njegovih podanika, starom i ljubljenom našem vladaru, Njegovu veličanstvu, caru Franji Josipu! Mi Muslimani, koji smo po propisima uzvišenog Islama dužni, da radost i žalost vladara i Njegove Pre-

---

¹⁰ *Sarajevski list*, br. 130, Sarajevo: 29. juni 1914, 2.

¹¹ *Sarajevski list-vanredno izdanje*, br. 131, Sarajevo: 29. juni 1914, 1.

¹² Citirano prema: Karić i Demirović, *Reis Čaušević*, 287.

¹³ *Sarajevski list*, br. 137, Sarajevo: 4. juli 1914, 3. Također u: Zijad Šehić, *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878-1918*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2007, 81. (Dalje: Z. Šehić, *U smrt za cara i domovinu*).

¹⁴ *Sarajevski list-vanredno izdanje*, br. 138, Sarajevo: 5. juli 1914, 1.

---

jasne kuće dijelimo, moramo uvijek moliti velikog Alaha za zdravlje i sreću našega ljubljenog vladara i Njegovog Prejasnog Doma. Tim povodom postavio sam molitvu, koju ću sada proučiti u jeziku naše vjere i ja sam uvjeren, da ću moliti iz srдца svih vas".¹⁵

Nakon održanog govora, proučena je dova kojom je izražena želja da "Svevišnji utješi Njegovo Veličanstvo u Njegovoj boli radi teškog udarca sudbine".¹⁶

U mjesecu julu objavljen je i Čauševićev proglas adresiran na muslimane, u kojem se ovi pozivaju na odanost principima njihove vjere, kao i na obaveze koje imaju prema domovini. S tim u vezi, Čaušević poručuje:

“Muslimani!

U ovim ozbiljnim časovima nalazim se pobuđenim pozvati sve muslimane Bosne i Hercegovine, da budu spremni u svakom slučaju i svakoj prigodi na sve usluge i žrtve pred postavljenim uredbama i organima bilo vojnih ili civilnih oblasti. Pokaže li se potreba kakve bilo naravi, iziskivale se žrtve tjelesne, materijalne ili moralne, nemojte ništa zažaliti. Što biste god bili pripravnici žrtvovati za svoju vjeru, svoj obraz, svoju domovinu, to ste pozvani po uzvišenom islamu žrtvovati i za svog cara i državu, u kojoj uživete sve podaničke pogodnosti, u kojoj su zaštićene sve vjerske svetinje, u kojoj se poštuju propisi svetog islama, odnoseći se na vjeru i vjerske obrede, na familijarne odnošaje, kao i na sve što je jednom muslimanu kao vjerska svetinja po islamu označeno".¹⁷

Sudeći prema navedenim riječima reisa Čauševića, uviđamo da svojim porukama kod muslimana želi probuditi domovinski patriotizam i lojalnost prema Monarhiji, ukazujući kako je to njihova vjerska dužnost i obaveza. Naravno, u nastojanju da bude maksimalno uvjerljiv u svojim porukama, Čaušević ne propušta priliku da naglasi kako je to država u kojoj muslimani, iako podanici nemuslimanskog vladara, uživaju vjerske slobode koje drugi muslimani u drugim nemuslimanskim zemljama nisu u prilici uživati.

Krajem istoga mjeseca, odnosno početkom avgusta, reis Čaušević je uputio drugu poruku muslimanima, čijim je sadržajem upozorio muslimansko stanovništvo na

---

¹⁵ *Sarajevski list*, br. 143, Sarajevo: 11. juli 1914, 2.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ Citirano prema: Karić i Demirović, *Reis Čaušević*, 288.

---

korektno držanje prema pripadnicima drugih vjera, ukazujući na pogubnost pogrešnih postupaka naspram sugrađana drugih vjera.¹⁸

Izuzetni angažman reisa Čauševića moguće je vidjeti i u drugim prilikama i okolnostima. Tako je sredinom avgusta u Sarajevu organizovan prijem za jednu grupu njemačkih vojnika i oficira. Tim povodom okupljenim gostima u Sarajevskoj kiraethani obratio se reis Čaušević, koji je, između ostalog, rekao:

“Bratska njemačka vojska nepokolebljivo stoji s nama i mi ćemo se moliti velikom Alahu, da naše i njezino oružje izade ovjenčano pobjedom iz ovog velikog rata. Bosanskim muslimanima, čija je vjernost i odanost svakom poznata, naročito je milo, što ste danas među nama vi, koji se zajedno borite s našom monarhijom i koji ćete zajednički skršiti vašeg i našeg neprijatelja. Ova je naša radost još veća, kad znamo, da vi pripadate onoj vojsci, čiji članovi provode reorganizaciju vojske našeg vjerskog poglavice, našeg halife”.¹⁹

Nakon ugodnog razgovora koji su vodili sa prisutnima, reis Čaušević, H. Hranica, F. Fadilpašić i S. Sulejmanpašić napustili su Sarajevsku kiraethanu. Istovremeno, Odbor Kiraethane je odlučio da se njene prostorije za vrijeme rata pretvore u bolnicu, što je trebao biti zajednički doprinos u borbi protiv neprijatelja.²⁰

Svaki od navedenih govora imao je veoma velikog odjeka među muslimanskim stanovništvom, što su i vodeći ljudi austro-ugarskih vojnih jedinica iskorištavali za ratne ciljeve Monarhije. Neposredno po izbijanju vojnih operacija, u svim džamijama u Bosni i Hercegovini učene su zajedničke dove za pobjedu Centralnih sila. Nakon što je 15. avgusta Velika Britanija stupila u rat, u sarajevskoj Carevoj džamiji održana je zajednička molitva, prilikom koje je reis Čaušević također održao svečani govor. U dogovoru sa reisom Čauševićem i vakufskim direktorom Šerifom Arnautovićem, general Potiorek je organizirao fotografiranje tog čina, a fotografije je dao poslati muslimanskim vojnicima na ruskom frontu kao i u druge muslimanske zemlje.²¹ Time se željelo utjecati na podizanje vojnog morala kod vojnika kao i na stvaranje pozitivnog imidža Monarhije u muslimanskom svijetu.

Vijesti sa fronta kao i pobjede koje je Austro-ugarska vojska postizala u prvoj godini rata nisu mogle proći nezapaženo. U želji da proslave pobjedu jedinica ge-

---

¹⁸ *Isto*, 292.

¹⁹ *Sarajevski list*, br. 182, Sarajevo: 11. avgust 1914, 2.

²⁰ *Isto*.

²¹ Z. Šehić, *U smrt za cara i domovinu*, 90.

---

nerala Auffenberga nad ruskom vojskom, sarajevski gradonačelnik Fehim ef. Ćurčić proglasom je pozvao građane na zajedničko slavlje. Na slavlju pred Begovom džamijom reisu-l-ulema Čaušević proučio je zajedničku dovu i održao govor. Kao i u većini slučajeva do tada, Čaušević je molio za pobjedu i dug život vladara Franza Josefa. Istovremeno, u govoru koji je prihvaćen sa posebnim ushićenjem, ukazao je i na potrebu solidarnosti sa nastradalima ističući kako "*nikakav rat ne može biti bez žrtava*" te je apelirao na prisutne da dadnu "*svaku moguću pomoć koje danas mnogo treba*". Konačno, pozivajući na žrtvovanje života i imetaka "*za potrebe koje rat nosi sa sobom*", Čaušević je završio obraćanje okupljenima.²² Odmah nakon skupa reis Čaušević je poslao telegram – čestitku generalu Auffenbergu, u kojoj je istakao lično, ali i zadovoljstvo muslimanskog stanovništva zbog izvojevanih pobjeda. Uz iskazane želje za novim uspjesima austro-ugarskih jedinica, Čaušević je zamolio generala da muslimanskim vojnim jedinicama kojima komanduje prenese njegove selame.²³ Zajedno sa reisom Čauševićem, predsjedništvo Ulema–medžlisa je Zemaljskoj vladi uputilo pismo zahvalnosti zbog korektnog držanja Monarhije prema muslimanima, naročito tokom mjeseca ramazana.²⁴

Ratna razaranja i pustošenja sa sobom obavezno donose bijedu, siromaštvo i izbjeglice što je svakako bio ozbiljan socijalni problem. Nastojanje reisa Čauševića da se pomogne izbjeglicama uočljivo je kroz njegove javne nastupe u kojima ukazuje na obaveznu solidarnost sa izbjeglicima i protjeranima.²⁵ S tim u vezi bila je pokrenuta velika akcija prikupljanja pomoći u novcu i drugim materijalnim sredstvima, a reis Čaušević je posebno bio dirnut plemenitom akcijom HNZ-a, na čemu je izrazio svoju najdublju zahvalnost.²⁶

Sredinom novembra 1914. godine objavljen je sultanov Manifest kojim je proglašen džihad kao obaveza za Osmansku vojsku i mornaricu.²⁷ Tekst Manifesta pročitao je i u Sarajevu u decembru iste godine. Prema izvještajima koje donosi *Sarajevski list*, reis Čaušević je za tu priliku okupljenom svijetu održao posebno nadahnut patriotski govor. Pored govora, Čaušević je pročitao fetvu i popratno pismo koje je šejhu-l-islam uputio muslimanima Bosne i Hercegovine.²⁸ Sudeći prema popisu pri-

---

²² *Sarajevski list*, br. 207, Sarajevo: 4. septembar 1914, 2.

²³ *Isto*, 3.

²⁴ *Isto*.

²⁵ *Isto*, br. 208, Sarajevo: 5. septembar 1914, 2.

²⁶ *Isto*, br. 247, Sarajevo: 14. oktobar 1914, 3.

²⁷ *Isto*, br. 278, Sarajevo: 14. novembar 1914, 1-2.

²⁸ *Isto*, br. 305, Sarajevo: 11. decembar 1914, 3.

sutnih, rekli bismo kako je ovom činu prisustvovala vladajuća elita političkog i društvenog života.²⁹ Pored elite, prisutnih je bilo oko 3000 ljudi, uz zabilježeno prisustvo svih pripadnika Sarajevskog garnizona, te muslimanskih đaka iz svih srednjih škola na čelu sa vjeroučiteljem Ahmedom ef. Burekom.³⁰

Nakon što se klanjala džuma-namaz, reis Čaušević je prisutne upoznao sa sa-držajem poslanice, te je prisutne, ali i sve muslimane u Bosni i Hercegovini, putem svoje okružnice upoznao sa načinima na koje mogu ponuditi svoju pomoć. Cilj ove akcije bio je prikupljanje pomoći za *Hilali Ahmer (Crveni polumjesec)*, o čemu se očitovala i Zemaljska vlada izdavši svoje odobrenje 3. decembra 1914. godine.³¹ U navedenom govoru Čaušević je posebno naglasio značaj učešća muslimana Bosne i Hercegovine u vojnim jedinicama Monarhije. Preostalo je da se apelira za materijal- nu pomoć u svim dijelovima Bosne i Hercegovine:

“ [...] Ostaju dakle žrtve u imetku. Saopćio sam visokoj zemaljskoj vladi želju svih muslimana, da počnemo po cijeloj Bosni i Hercegovini kupiti za Hilali Ahmer. Zemaljska nam je vlada dala odobrenje da možemo za ovu svrhu kupiti sve do 1. jula 1915.

[...] Time ćemo dokazati da naša srca kucaju za uzvišeni Islam, da nijesmo zaboravili onih starih i slavnihi dana, kad su dolazili fermanski sultani i tražili od svojih vjernih Bošnjaka, da im priteku u pomoć. Svako neka daje prema svome halu, ali mi dajući za Hilali Ahmer ne smijemo za-

---

²⁹ Prisutni su bili: reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević, sarajevski muftija Salim ef. Muftić, mostarski muftija h. Abdulah ef. Ridžanović, tuzlanski muftija h. Ibrahim ef. Maglajlić, bihaćki muftija h. hfz. Jusuf ef. Jahić, travnički muftija h. hfz. Husni ef. Numanagić, banjalučki muftija Muhamed Ševket ef. Kurt, osmanski konzul Resul ef., predsjednik Bosanskohercegovačkog sabora Safvet-beg Bašagić, gradonačelnik Sarajeva Fehim ef. Čurčić, vakufski direktor Šerif ef. Arnautović, Ibrahim-beg Džemalović, predsjednik Hodžinske kurije Jusuf Zija ef. Midžić, sarajevske kadije Mutapčić, Prohić, Hatibović i Bukvica, bivši direktor Šerijatske škole h. Hasan ef. Spaho, vladin tajnik Osman ef. Hadžić, narodni poslanik Mustaj-beg Halilbašić. Još su bili prisutni: Rifat-beg Sulejmanpašić, Derviš-beg Miralem, Mehmed ef. Šarić, h. Osman ef. Prčić, Ibrahim ef. Rašidkadić, Suljaga Salihagić, Miralem-beg Begović iz Dervente, Hašim-beg Hafizadić i Mustaj-beg Ibrahimpašić iz Travnika, Mehmedali-beg Kapetanović iz Ljubuškog, h. Selman-beg Čorović iz Cazina, Muhamed-beg Ibrahimpašić iz Bihaća, tešanjski muderis M. ef. Članak, Ali-beg Omerbegović iz Banje Luke, M. Biščević iz Bihaća, Ćamil-beg Bašagić iz Nevesinja, h. Ali-beg Begtašević iz Konjica, Husein-beg Zulfikarpašić iz Foče. *Sarajevski list*, br. 306. Sarajevo: 12. decembar 1914, 2-3.

³⁰ *Isto*.

³¹ *Isto*.

boraviti, da i mi imademo svoje braće i svojih sinova, koji su otišli na bojno polje, da nam junačkom borbom osvjetljaju obraz, ne smijemo zaboraviti njihove siročadi, tih naših potreba.

[...] Ujedno vas molim kao izabrane i prvake, da u svojim mjestima, u svom užem krugu protumačite ovu stvar, da na lijep način poradite, kako bi se što više priloga skupilo [...]"³²

***

U narednom periodu, *Sarajevski list* je, prenoseći pisanje bečkog *Die Zeita*, vrlo često pisao o životu na frontu sa posebnim osvrtom na život vojnika muslimana.³³ Posebno interesantnim čini se pismo jednog tabor-imama sa Karpata upućeno na Vladinog podtajnika Fehima ef. Spahu, u kojem se govori o visokom moralu među austro-ugarskim vojnicima. Uz isticanje lošeg morala koji vlada u Ruskoj vojsci, autor pisma ističe i lično zadovoljstvo i sreću što služi caru i domovini, ispunjavajući time i svoju vjersku dužnost.³⁴

Kao interesantan pokazatelj obimnosti angažmana reisa Čauševića na svim aspektima društvenog djelovanja izdvaja se pismo koje je šejhu-l-islam Mustafa Hajri uputio reisu-l-ulemi. Osim isticanja zadovoljstva zbog "*požrtvovnosti bosansko-hercegovačkih muslimana*", istaknuto je zadovoljstvo zbog velikog broja materijalnih priloga za pomoć putem *Hilali Ahmera*.³⁵ Naravno, odlučujuća uloga u organiziranju i distribuiranju pomoći i u ovom slučaju pripala je, kako se u prethodnom dijelu moglo vidjeti, reisu-l-ulemi Džemaludinu Čauševiću.

***

Slijedeći informacije koje *Sarajevski list* donosi u vezi sa aktivnostima reisu-l-uleme Džemaludina Čauševića, sa sigurnošću možemo rekonstruirati dvije slike reisa Čauševića. U prvoj bismo mogli vidjeti odlučnog vjerskog lidera koji na najbolji način apelira na svoju zajednicu da se dostojanstveno drži u situaciji proizvedenoj Sarajevskim atentatom. S druge strane, od početka vojnih operacija do sredine 1915. godine imamo drugu sliku Čauševića koja mnogo više ukazuje na svestranost njegovog angažmana.

---

³² *Isto*.

³³ *Isto*, br. 28, Sarajevo: 28. januar 1915, 2-3.

³⁴ *Isto*, br. 26, Sarajevo: 26. januar 1915, 4.

³⁵ *Isto*, br. 159, Sarajevo: 7. juni 1915, 2.

Analizom govora koje je u različitim situacijama održao pred mnogobrojnim stanovništvom, uočavamo retoriku koja poziva na patriotizam, odanost vladarskoj porodici, humanizam te, naravno, dosljednost u primjeni vjerskih propisa. Osim retorike, Čaušević je iskoristio autoritet vrhovnog vjerskog lidera muslimana kako bi mobilizirao mase za ratne potrebe Monarhije. To su, prije svih, spremnost na žrtvovanje života i materijalnih dobara, što potvrđuju i navedeni primjeri. Medijski prostor koji je *Sarajevski list* pružio reisu Čauševiću pokazuje kako su se angažman reisu-l-uleme Džemaludina Čauševića s jedne i interesi Monarhije s druge strane poklopili.

Konac ratnih dešavanja uveo je Bosnu i Hercegovinu u novu političku realnost, Kraljevinu Srba Hrvata i Slovenaca. Kraj trajanja Monarhije, za koju se toliko zalagao, reisu-l-ulema Čaušević dočekao je svjestan činjenice da se Podunavska monarhija neće i ne može obnoviti. Stoga ni ne čudi njegov doček Srpske vojske koja je u novembru 1918. godine ušla u Sarajevo.³⁶ Njegova aktivnost u novom državno-pravnom okviru ipak pokazuje jednu konstantu, trajnu borbu za interese muslimana Bosne i Hercegovine ■

THE FIRST YEAR OF THE FIRST WORLD WAR – DŽEMALUDIN ČAUŠEVIĆ ON THE PAGES OF *SARAJEVSKI LIST*

Amir Duranović
Summary

This contribution analyses the public actions of Grand Mufti of Bosnia Džemaludin Čaušević during the first year of the First World War. *Sarajevski list* regularly reported about his activities opening the possibility of analyzing Čaušević's speeches and other activities which were a reaction to broader social movements. The Muslims of Bosnia and Herzegovina, the target group of Čaušević's speeches, are called upon in these writings to observe loyalty to the principles of their faith, perseverance in doing good with loyalty and strong support to the Monarchy they lived in ■

---

³⁶ Husnija Kamberović, *Projugoslavenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine*. Sarajevo: *Historijska traganja*, Institut za istoriju, 2009, br. 3, 91-105. Za širi bosanskohercegovački kontekst 1918. godine vidjeti: *Historijska traganja*, br. 3.